

Kíḍḗwó-déé kutoluú

Kíḍḗwó-déé n̄ba waagálíná S̄í-lfulú ge b̄kóni bosúu búu nakúru-daá bán̄yáá n̄na s̄isi: Kíḍḗwó-déé búu. Kíḍḗwó-déé n̄ba wénzée kóólíwá ge. Kpangalam na kíḍḗe w̄isi raagaludé f̄arándí n̄bulé. Bowóró ge baagálu Búu-daá bekédi kíḍḗewu-daá . kúb̄oni weení w̄eegédé we n̄bááwu né, ulé ge bán̄yáá s̄isi: **Wúro-Baanya Kíḍḗwó**. Bugutoluú s̄isi bañ̄ beegédé ná n̄bááwu. Bínwílú s̄isi: bogoobíya nebére w̄óngóni bakádini b̄owóró. lfulú lénlé kíḍḗwó-déé n̄ba waagálu ḍidáare, Baasáari f̄arándí n̄bulé.

Wenbí bugágusi we lfulú né, yóóni riké-riké-r̄ozi ge baagálu lfulú. N̄naamú né, baaya ḍamá ge ndi-ndi, nebére, Táágbá-déé nebére, Dukore-déé; nebére, cícawú.

« Bán̄yáá s̄isi: lfulú né, bigée liz̄o ge ».

Wenbí bur̄ozi kíḍḗwó-déé n̄ba w̄oogóni bosúu búu-daá né, yooráa wenbá bána we b̄óngoyoó né, báa b̄oogóni si botóyoo we n̄h̄ini, badánbuzi bakpa búu-daá. Kíḍḗwó-déé n̄ba ɪbá begée Kóólináa ge kpenkpénwá. Bedée kóólúu tumére waabisuná we séédi kóólí.

Kíḍḗwó-déé n̄ba waagálu lfulú na b̄kóni bosúu búu-dáa bedée kíbuñde né, Kpangalam, Caaváadi, Kadambara, Bíríní, belé b̄óngóni bosúu bedée bedéewá n̄bulé.

Kíḍḗwó-déé ḍánnáa kowuro b̄óóni 2:

- Caátakurá-déé na Wúro-Akoríko-déé.

Kíḍḗwó-déé wúrowá-déé yirá wenbá beed̄i kowúr̄o né nd̄o:

1. Wúro-Baanya Kíḍḗwó. Ulé woozuuná Kíḍḗwó-déé téédi.

2. Wúro-Asawú
3. Wúro-Akpomáaji
4. Wúro-Akóndo
5. Wúro-Akoríko II. Ulé waamu ná Jááma.
6. Wúro-Caatíkpi
7. Wúro-Baanya II. Ulé waamu ná Faránsi.
8. Wúro-Nííle Baanya
9. Wúro-Nííle Jeeniwee
10. Wúro-Kúra Caanyaáawu. Ulé waagálízí na kíḍḗewú-déé ḍibimbiḍé-ro.
11. Wúro-Caá-jɔ́bɔ́ wúro-Gúúní.

Kíḍḗewú-déé níba-déé tím-daá né, Kpangalam níba waava ná we laadóó wenká karɔ bozuwáa ḍɔ́ né. Baaján basí Wúro-Kúra Caanyaáawu zaamááni wenkí né, bíḍéé zaamááni ge waagágusu tééḍi.

Kíḍḗewú-déé níba-déé tím-dáa né, sisi : Wúro-Kúra weení weeḍi Wúro-Isóó Bíríní né, ulé waazu ná Wúro-Akoríko Kowúróó. Buga Wúro-Baanya II né, Kpárátááwú Wúro-Buraáama waazu ná ulé kowúróó. Waadásu ná Wúro-Nííle Jeeniwee. Biiga Wúro-Isifu Ayéwá, ulé waazu ná Caá-jɔ́bɔ́ Wúro-Gúúní. (vers 1959-1960).

Kíḍḗewú-déé-níba-déé lizóó ge bánjáa sisi: « **Wúro-Kundé** ». Doo kúbɔ́ní Wúro-Baanya Kíḍḗewú waagálu lfulú na ikóni isúu Búu-daá né ge waana bíḍéé lizóó kań. Bigéé zíini kúbɔ́ngi ḍɔ́ ge; nge kuɲmatu ná yi kiféeri yi sisi: mósó mégéé lizóó ge. Báa wé ge nyánjááḍi, kɔ́ni mósó mójó, nyánnáa wenbí nyózɔ́lée né. Nna ge

kuján kiféeri yi kidee yide sisi: mójó ge bánjáá « Wúro-Kundé ». Kídeewó-dée Búu-daá ge lizóo kaám kəgəwená. Bánjáá Wúro-Kundé dɔ́ né , bulá ge nyazi kitangbalú dɔ́ bika bigée bəwú uráa wánzúú kidaá bánlaá. Lizóo kaám, báa we ge booyú, bánváa ke ge.

Asée kelimbíré kúfulómde baasí ge kedéndíi.

Lizóo kaám, kedée fózíre ndɔ́:

- A bigée téewu cɔ́wə we káále, nge baava ke kelimbíré yáá nam báa alú, báa abaalú ge booyú, wenbí biríŋa bəwəléé né, bónyuuwú.

A ngú dóm woójosi ná urú (niibiiká waama ná urú) ya, nge boozí lím babíri ke, beléki beléki, bundém alaafíya.

Lizóo Wúro-Kundé, báa bíni weení ge bánlaá ke. Kídeewó-dée, lizóo kaám kanáábílé.

Wenbí burɔ́zɔ́i leledɔ́ bándíiri lizóo kaám né:

doo caanawú, a nyóóbó ge nyáánmáti ná ke, kónbusí nya dɔ́dɔ́ ge. Wenbí burɔ́zɔ́i kadándanmáti né, urú alú naáru woobo ná usíŋ iyáa ke, amá, bika idanmatiná ke. Icán ise ikpé idáana né, nge waazí.

Buján bidíŋa ge sisi: a bəwəléé si bana kaám, asée baadíiri naaní na buco a wentí tɔ́wə né, batlí ti.

Kídeewó-dée, Kóólíwá baasí, dǎnnáa séédíwá natúdoozo wentí tudási né.

- Đikéeníwá, na Níicéwá, na Móóláwá.

Wenbí kídeewó-dée yáási kée né nbiélé.

Mogoobíya aláa na abaaláa Tem kalaqáa, tákaraqá kina kígéε kúnvulísi dáázá-ɔɔ ge. Kínwílú dáa caanadóm wentí ɔoo dájaájaanáa waalá bi ge ɔéɔéε tεεvólási woozúu susuwúu né.

Amá, ɔénveerím míu sísi: tééɔi cíkɔ ge ɔánbuzi ɔɔmáa. Bilé né, a weení ɔnyí sísi: ɔwená bíɔéε ɔzáfúlúɔe tééɔi natóru-ɔɔzɔ né, wánbuzi ɔkáhmaa ɔáa wentí trína tɔwe né, bika ɔbízi ɔnyóózi ɔlálá nínáa tɔganáa ɔánlám ti né.

Múgoobú Caagbara Sɔɔli Ngoobú

Kíɔεwó-ɔéε kutoluú

« Histoire du village de Kideoudè »

1ère édition par EDITEM en mai 1986.

4ème édition ressaisie par CLTem en 2024.

Impression numérique sur www.tembiya.net

Dépôt légal 2ème trimestre 2024

Comité de Langue Tem, BP 200, Sokodé - TOGO

Pres.CLTem@gmail.com